

De Vlaams-Waalse scheuring in de christelijke vakbeweging 1940-1941

Guy LEEMANS

In de christelijke vakbeweging deed zich in 1940-41 een Vlaams-Waalse tweespalt voor, die op 13 november 1940 ongemeen scherp tot uiting kwam.¹ Een meerderheid van de Vlaamse vakbondsleiders, met als exponent de algemene secretaris August Cool, sprak zich toen tegen de zin van de meeste Waalse syndicale voormannen met als boegbeeld de voorzitter Henri Pauwels uit voor de aansluiting van de christelijke vakbond bij de door de bezetter opgelegde Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA). Ook al trokken de meeste Vlaamse kopstukken zich in augustus 1941 uit de eenheidsvakbond terug, toch zou de eenheid in de christelijke vakbeweging slechts met de grootste moeite, onder invloed van het episcopaat, hersteld worden. En dan nog bleven de gevolgen van de scheuring doorwerken tot op vandaag.

In 1985 verscheen *Eglise et syndicat en 1940: Les avatars d'une politique de présence* van Alain Dantoing, waarin hij de betrokkenheid van de geestelijke overheid bij de houding van de christelijke vakbeweging in 1940-41 behandelt.² Dit artikel werd door de auteur nagenoeg ongewijzigd geïncorporeerd in het na zijn promotie gepubliceerde werk *La „collaboration” du Cardinal. L'Eglise de Belgique dans la Guerre* 40.³ In deze laatste studie rept hij echter

1. Lijst van afkortingen:

ACT	Archives du chapitre cathédral de Tournai (Doornik)
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
ACW	Algemeen Christelijk Werkersverbond
ACVW	Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers
AEM	Archivalia Emiel Machielsens (KADOC)
AEN	Archives de l'évêché de Namur (Namen)
Db	Dagboek
FD	Fonds Jean Dermine (ACT)
KADOC	Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (Leuven)
LBC	Landelijke Bedienden Centrale
NSGTW	Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (Brussel)
PC	Papieren Cool
PF	Papieren Joseph Fafchamps (NSGTW)
UHGA	Unie van Hand- en Geestesarbeiders.

2. Gepubliceerd in: *Bijdragen van het NSGTW*, 9 (1985), p. 269-336.

3. Brussel, 1991.

— merkwaardig genoeg — met geen woord over het intussen verschenen werk *La C.S.C. en l'an 40. Le déchirement et la difficile reconstruction de l'unité*⁴ van de publicist Jean Neuville (pseudoniem van Hubert Dewez), dat nochtans vooral als een reactie op zijn artikel moet worden begrepen. De eerder tersluikse wijze waarop Neuville Dantoings artikel heeft bekritiseerd, is daaraan wellicht niet vreemd. Naast voornoemde studies bestaan er ook minder uitgesponnen neerslagen van deze kwestie.⁵

Wij verkregen de toestemming om het oorlogsarchief van Cool te consulteren, wat toelaat de problematiek op een meer solide basis te benaderen, en we zullen de belangrijkste bronnen kritisch evalueren, wat Dantoin en Neuville hebben nagelaten te doen. De onderhavige tekst steunt hoofdzakelijk op onze licentieverhandeling onder de leiding van Prof. Emmanuel Gerard.⁶ Wel hielden we rekening met de opmerkingen die ons na de voorstelling van onze resultaten op een door het NSGTW georganiseerde lezing werden gemaakt.⁷ Tenslotte waren ook de suggesties van Prof. Gerard ons meer dan welkom.

I. Evaluatie van de voornaamste bronnen en studies

1. Bronnen

Voor de bestudering van het ACV tijdens 1940-41 kan men een beroep doen op tal van bronnen. Belangrijk is evenwel dat de kwestie reeds tijdens de oorlog heeft geleid tot het opmaken van uitvoerige historische nota's met een apologetische of andere bekommernis. Omdat ze reeds een constructie van de gebeurtenissen aanbieden, hebben ze in niet onbelangrijke mate het oordeel van de latere auteurs beïnvloed. Meer bepaald gaat het om enkele documenten van Pauwels en zijn medestanders en om een nota van de invloedrijke pater Georges Ceslas Rutten⁸ en zijn medewerkers. Wij voegen daar een typescript van Cool aan toe.

4. Brussel, 1988.

5. Zie vooral de overzichtelijke bijdragen van Jozef Mampuyts en Etienne Verhoeyen: J. MAMPUYTS, „*De christelijke vakbeweging*”, in: E. GERARD (ed.), *De Christelijke Arbeidersbeweging in België 1891-1991. Deel 2* (KADOC-studies 11). Leuven, 1991, p. 146-271; de relevante pagina's zijn de bladzijden 210 tot en met 221; E. VERHOEYEN, „*De Unie van Hand- en Geestesarbeiders*”, in: E. VERHOEYEN (ed.), *Het minste kwaad* (België in de Tweede Wereldoorlog, 9). Kapellen, 1990, p. 32-56.

6. *Het ACV en de nieuwe sociale en syndicale ordening onder de bezetting 1940-1941* (Lic. verh. KUL). Leuven, 1990.

7. Lezing op 7 mei 1992 in het kader van de door het NSGTW ingerichte seminaries.

8. Toentertijd voorzitter van de Raad van Nationale en Diocesane Proosten.

1. De stukken van Pauwels en zijn medestanders

Voor een goede perceptie van de visie van Pauwels en zijn medestanders is het absoluut noodzakelijk een viertal tot voor kort niet aan een historische kritiek onderworpen documenten te raadplegen:

1. Ten eerste beschikken we van de hand van Pauwels over een persoonlijk memorandum van 17 november 1940, met als titel *Mémoire relatif aux événements d'ordre syndical chrétien auxquels j'ai été mêlé depuis mon retour en Belgique le 15/7/40*.⁹ In dit gedetailleerd descriptief stuk belicht Pauwels zijn betrokkenheid bij de gebeurtenissen vanaf zijn vlucht naar Frankrijk in mei 1940 en wat daaraan voorafging tot de beruchte zitting van 13 november 1940. Bij de lectuur ervan moet men er zich wel rekenschap van geven dat hij reeds toen niet meer in alle opzichten als een bevoorrechte getuige kan worden aanzien.

2. Een tweede belangrijk schrijven van Pauwels is het *Mémoire destiné à S.E. le cardinal archevêque de Malines. Objet: La disparation des syndicats chrétiens* van 22 november '40.¹⁰ In deze tekst wijst hij de aansluiting bij de UHGA af. Met argumenten aangepast aan zijn gehoor probeerde hij de kardinaal ervan te overtuigen dat de aansluiting bij de eenheidsvakbond voor de katholieke zaak nefast was.

3. Eveneens niet te veronachtzamen is — ten derde — de uitvoerige vertrouwelijke brief die Pauwels op 13 april (Pasen) 1941 aan pater Rutten stuurde.¹¹ Met dit schrijven reageerde hij op de pogingen van Rutten om de Walen opnieuw bij de christelijke syndicale actie te betrekken, nadat de Vlamingen de fusie van de vakcentrales binnen de UHGA hadden afgewezen. De brief vertoont een gelijkaardige opbouw als de beide voornoemde memoranda. Voortdurend herhaalt Pauwels er dat de herneming van de christelijke syndicale activiteiten in de zomer van 1940 alsook de toetreding tot het eenheids-syndicaat blunders van formaat waren geweest.

4. Omtrent — tenslotte — de auteur of auteurs en de redactiedatum van een vierde cruciaal document uit Pauwels' omgeving, met name de *Note relative aux événements essentiels d'ordre syndical chrétien qui se sont déroulés depuis le 10 mai 1940*¹², bestaat geen duidelijkheid. Het is helemaal niet zo evident om zoals Dantoing en Neuville dit doen de redactie ervan als vanzelfsprekend

9. PF 2, 6. Uitgegeven door NEUVILLE, *o.c.*, p. 164-182.

10. Van dit memorandum bestaan verscheidene van elkaar afwijkende afschriften. Wij maakten gebruik van het exemplaar PF 2, 7. Wellicht steunde Neuville voor zijn publikatie op de versie uit de Papieren Pironet (privé-bezit); NEUVILLE, *o.c.*, p. 199-204.

11. De ons bekende exemplaren hiervan bevinden zich in het ACT (FD, VI A1/48) en onder de Papieren Dereau. Laatstgenoemd stuk bij NEUVILLE, *o.c.*, p. 185-198. Wij gebruiken het eerstgenoemde.

12. Van deze nota bestaat bij ons weten enkel het exemplaar PF 2, 40, gepubliceerd door NEUVILLE, *o.c.*, p. 225-236.

aan Pauwels toe te schrijven, ook al ligt het naar geest en inhoud in het verlengde van diens opvattingen. Vermoedelijk werd het stuk opgesteld door de Waalse leden van de Commissie die einde 1941 werd opgericht met als doel de ACV-eenheid te herstellen. Ook de — op basis van een op het stuk handgeschreven aantekening gefundeerde — stelling van Dantoing en Neuville als zou de nota dateren van februari-maart 1942 is voor kritiek vatbaar. Mogelijk werd zij immers later opgesteld.

Dank zij zijn onpersoonlijk karakter en de vele citaten wordt het stuk bekleed met een cachet van objectiviteit en wetenschappelijkheid. Aldus wint de in de nota ontwikkelde visie aan overtuigingskracht. Ze houdt in, dat het fout was geweest de christelijke syndicale activiteiten te hervatten e.d.m. Hierin verschilt de nota dan ook niet van de zoëven aangehaalde memoranda en brief. Zij is echter ook en vooral bedoeld om persoonlijke verantwoordelijkheden vast te leggen, waarbij vooral Cool wordt geïmponeerd. De personenkwestie zou de hereniging tijdens de bezetting trouwens in sterke mate bemoeilijken.

De documenten van Pauwels en zijn medestanders ontleen hun groot belang aan hun overzichtskarakter en de wijze waarop tegenover de erin behandelde gebeurtenissen wordt aangekeken. Typerend in dat verband is de principiële onverzettelijkheid die erin wordt betoond en die het duidelijkst tot uiting komt in het gewicht dat aan de vooroorlogse richtlijnen wordt toegekend. Deze directieven bepaalden o.m. dat bij een eventuele bezetting elke syndicale activiteit zou moeten worden gestaakt. Het overboord gooien van dit principe werd door Pauwels gezien als het begin van alle onheil.

2. De nota van Rutten en zijn medewerkers

Als tegenwicht voor de interpretatie-Pauwels maakten zowel Dantoing als Neuville in ruime mate gebruik van de uit december 1940 of januari 1941 daterende nota *Les organisations syndicales chrétiennes et la nouvelle „Union des Travailleurs Manuels et Intellectuels”*, die uitging van pater Rutten en diens medewerkers.¹³ Deze op brede schaal verspreide nota verdient ruime aandacht, omdat Rutten kon bogen op een groot moreel gezag in de christelijke arbeidersbeweging. In de systematisch opgevatte uiteenzetting wordt de herneming van de vakbondswerking als een reactie op vlaams-nationalistische en socialistische initiatieven verantwoord. Ook de aansluiting van de christelijke vakbeweging bij het eenheidssyndicaat wordt erin verdedigd. De Duitse formule van een eenheidsvakbond was voor de opstellers van de tekst een aanvaardbaar kwaad mits aan enkele voorwaarden zou worden voldaan.

13. Van deze tekst zijn ons drie exemplaren bekend. Voor zijn uitgave van de brief baseerde Neuville zich op het originele stuk uit de omslag *Documentation sur les oeuvres ouvrières, guerre de 1940* (AEN); NEUVILLE, o.c., p. 205-225. Wij deden een beroep op het exemplaar uit FD, VI A3/2.

Het is dan ook niet verwonderlijk, dat Rutten zich in een vrij uitgebreide vierde bijlage bij de nota erop toelegde het katholieke engagement in de UHGA te rechtvaardigen. Indien aan een drietal „conditiones sine qua non” werd voldaan, vond Rutten geen graten in de toetreding tot het eenheidsyndicaat. Primo, zou het zich enkel op het strikt professionele terrein mogen bewegen. Secundo, zou zijn optreden niet onverenigbaar mogen zijn met de christelijke moraal en, tertio, zouden zijn katholieke leden het recht moeten behouden om tegelijkertijd deel uit te maken van eigen religieus-culturele verenigingen. De door Mechelen voorgestane aanwezigheidspolitiek werd door Rutten evenwel niet zonder voorbehoud verdedigd: De medewerking aan de eenheidsorganisatie was in zijn ogen te allen tijde opzegbaar.

Rutten benaderde de problematiek vanuit een andere gezichtshoek dan Pauwels. Vereenvoudigd gesteld, kwamen beiden op grond van opportuiniteits-overwegingen tot hun respectieve, aan elkaar tegengestelde stellingnames.

3. Enkele belangrijke documenten uit het (oorlogs)archief Cool

Ter nuancering van de interpretatie van Pauwels zijn ook enkele documenten uit de Papieren Cool van grote waarde. Als belangrijkste tegenspeler van Pauwels in de periode van einde augustus 1940 tot begin augustus 1941, liet Cool documenten na die een al te gemakkelijke zwart-wit tekening post factum afzwakken. In het bijzonder moet onze aandacht hierbij uitgaan naar zijn *Geschiedenis van de Unie van Hand- en Geestesarbeiders en de positie door de Christelijke Vakbeweging tegenover deze Unie ingenomen*, waarnaar we verder als de *Geschiedenis* zullen refereren.¹⁴

Dat de *Geschiedenis* teruggaat op Cool, staat als een paal boven water. Over elf hoofdstukken wordt in het losbladig typescript een verslag uitgebracht van de ontwikkelingen op christelijk-syndicaal vlak tussen 19 juli 1940 en 19 maart 1941. De evolutie die voorafging aan de stichting van de UHGA, en de prille werking van het eenheidsyndicaat staan hierbij centraal. Als sterk uitgewerkt geheel bevat de *Geschiedenis* talrijke verwijzingen naar documenten, waarvan de integrale afschriften soms in de tekst zelf of als bijlagen werden opgenomen. Onder de Papieren Cool bevinden zich heden trouwens een voorbereidend dossier op de *Geschiedenis*, de zogenaamde *Originele documenten*¹⁵, evenals een aantal verslagen van het Leidingscomité en het Coördinatiecomité¹⁶ en twee (*Oorlogs*)dagboeken¹⁷, waarin respectievelijk de periodes van 10 mei tot en

14. PC, 4.3.

15. PC, 4.4.

16. PC, 4.2. Het Leidingscomité verving tijdens het eerste bezettingsjaar het vooroorlogse Dagelijks Bestuur als leidend orgaan binnen de christelijke vakbeweging. Het werd geregeld uitgebreid met ACW-vertegenwoordigers tot een Coördinatiecomité ter verzekering van een bestendig contact tussen de top van het ACV en het ACW tijdens de oorlog.

17. PC, 4.1.

met 31 december 1940 en van 20 maart tot en met 9 september 1941 worden behandeld.

Of Cool bij het schrijven van het typescript over al de verslagen van het Leidingscomité en het Coördinatiecomité heeft kunnen beschikken, is niet duidelijk. De vraag over de wijze waarop de *Geschiedenis* zich tot de twee dagboeken verhoudt, valt nog moeilijker te ontwarren.

Wanneer en waarom is Cool er toe gekomen om zijn apologetisch getinte *Geschiedenis* te redigeren? Enkele aanwijzingen laten toe te stellen dat ze enige tijd na het eerste en hoogstwaarschijnlijk ook na het tweede dagboek werd samengesteld, nog vóór de bevrijding, mogelijk met een complementair karakter ten aanzien van de dagboeken. Omdat de strijdbijl binnen het ACV na de oorlog reeds snel werd begraven, werd de *Geschiedenis* niet gepubliceerd.

In tegenstelling tot Pauwels en Rutten, heeft Cool zich weinig overgegeven aan principiële-ideologische reflecties over de al dan niet wenselijkheid van de Vlaamse aanwezigheidspolitiek. Om verscheidene redenen was het voor hem niet meer dan evident dat deze gedraglijn in Vlaanderen werd gevolgd. Dat er aldaar een nieuwe ordening zou worden ingevoerd, achtte hij onvermijdelijk. Om deze inrichting zoveel mogelijk aan „de eigen tradities” te doen beantwoorden, opteerde hij als pragmaticus en geruggesteund door o.m. Rutten, voor een actieve houding. In deze handelwijze werd hij gesterkt door de aanmatigende opstelling van de Arbeidsorde, de syndicale organisatie van het vlaams-nationalistische VNV, met haar ten aanzien van de christelijke vakbeweging imperialistische bedoelingen. Toen echter duidelijk werd dat er nooit genoeg water bij de wijn kon worden gedaan en dat er slechts een onbeduidende invloed op het gebeuren kon worden uitgeoefend, wijzigden Cool en zijn medestanders hun aanwezigheidspolitiek in een temporiserings- en zelfs afweringspolitiek.

2. De studies

Na de voorstelling van deze meest cruciale bronnen richten we onze aandacht op de interpretaties die door Dantoing en Neuville werden geformuleerd. Zoals eerder vermeld, vervulden de documenten van Pauwels voor de redactie van hun studies een primordiale rol, terwijl de nota van Rutten en zijn medewerkers als voornaamste „tegendocument” fungeerde. De Papieren Cool waren voor beiden onbekend terrein. Het parallellisme inzake het gebruikte bronnenmateriaal bracht hen evenwel niet tot gelijklopende conclusies.

1. De thesis van Dantoing

Dantoing hecht weinig belang aan de ideologische aspecten van het ACV-optreden tijdens 1940-41. Volgens hem wortelden de divergente zienswijzen

bij de ACV-prominenten in 1940 in het radicale onderscheid dat zou hebben bestaan tussen de concrete situaties in Vlaanderen en Wallonië. Dat verschil, meer bepaald met betrekking tot de machtspositie van het ACV in de respectieve landsgedeelten, zou van groter belang geweest zijn dan ideologische divergenties tussen de betrokken vooraanstaanden.¹⁸

De meeste Walen zouden de aansluiting bij de UHGA wegens de minderheidspositie, die het christelijk syndicalisme ten aanzien van het socialistische in Wallonië innam, hebben veroordeeld. Vanuit de overtuiging dat de Waalse Demanisten maar weinig aanhang genoten, zouden ze ervoor beducht geweest zijn zich door een actieve houding te compromitteren. Bovendien zou het beeld van een mogelijk triomfantelijke terugkeer van de gevluchte Waalse socialistische leiders aan het hoofd van de op een federatieve grondslag berustende eenheidsorganisatie door hun hoofd hebben gespoekt.¹⁹

De meeste Vlamingen daarentegen zouden een aan de Walen tegengestelde houding hebben aangenomen wegens het overwicht dat het Vlaamse ACV in het Vlaamse landsgedeelte zou hebben gehad. Daardoor zouden zij hebben gehoopt in de eenheidsorganisatie het laken naar zich toe te kunnen trekken. Dantoing vestigt ook de aandacht op de zweeffunctie die de Arbeidsorde ten aanzien van het Vlaamse ACV zou hebben uitgeoefend.²⁰ Het belang daarvan mag niet onderschat worden, te meer daar er in Wallonië geen tegenhanger van de Arbeidsorde actief was.

In navolging van Rutten schrijft Dantoing dus dat de verschillende houding van de Vlaamse en Waalse ACV-leiders was gedetermineerd door opportuniteitsmotieven. In tegenstelling tot de Vlamingen, zouden de Walen immers geen enkele reden tot een actieve opstelling hebben gehad, wel integendeel. Dantoing heeft echter niet lang moeten wachten op een reactie vanwege Neuville.

2. De stellingname van Neuville

Volgens Neuville moet de breuk binnen de christelijke vakbond tijdens de bezetting niet zozeer toegeschreven worden aan een verschil van omstandigheden dat zou hebben bestaan tussen Vlaanderen en Wallonië. In zijn ogen waren de vlaams-nationalistische en Nieuwe Orde-verzuchtingen die een aantal Vlaamse vakbondsleiders (o.w. A. Cool) zouden hebben bekoord en die bij de meeste Walen maar op weinig sympathie konden rekenen, bepalend.

Om deze stelling meer aannemelijk te maken verwijst hij in zijn nawoord (en dit zeer opvallend) naar een artikel van L. Wils waarin deze aantoont dat het

18. „Eglise et”, p. 294-295 en 308-311 en *La „collaboration”*, p. 176 en 186-188.

19. „Eglise et”, p. 310-311 en noot 148 op p. 316 en *La „collaboration”*, p. 187-188.

20. „Eglise et”, p. 285-286, 295 en 308 en *La „collaboration”*, p. 169-170, 176 en 185-186.

vlaams-nationalisme reeds in de jaren twintig bepaalde voormannen uit de Vlaamse christelijke arbeidersbeweging zoals Emiel Verheeke en Antoon Wolfs kon bezielen.²¹

Daarop verder bouwend stelt Neuville de hypothese op dat het dit (vlaams-)nationalisme is geweest dat Cool en zijn medestanders tijdens de bezetting heeft doen botsen met Pauwels en andere Waalse syndicale leiders. Voor Neuville hebben een aantal Vlamingen, in de ban van het vlaams-nationalisme, er andere ideologische opvattingen op na gehouden dan diegenen die destijds een passieve houding prefereerden. De Vlaamse leiders zouden onder invloed van de oorlogsgebeurtenissen hebben teruggegrepen naar anti-democratische tendensen in de vooroorlogse sociaal-katholieke ideologie. Doordat ze in nationalistisch vaarwater zouden zijn terechtgekomen, zouden Cool en zijn medestanders gemakkelijker open hebben gestaan voor autoritaire beginselen.²² Het problematische aan deze stelling is dat Neuville systematisch vlaamsgezind en vlaams-nationalistisch op één lijn stelt. Langs de andere kant valt het niet te ontkennen dat er anti-democratisch gedachtengoed was doorgedrongen in de katholieke Vlaamse Beweging. Ongetwijfeld werden de meeste Vlaamse vakbondsleiders o.w. Cool, in het verlengde van het sociaal-katholieke denken, bekoord door bepaalde facetten van een Nieuwe Ordening.

Uit zijn boek kan worden afgeleid dat Neuville de beslissing om tot de UHGA toe te treden maar moeilijk kan verteren, met name omdat zij van een Vlaamse meerderheid kwam. De Vlaamse vleugel van het ACV die aan de francofone Vlaamse burgerij een overheersingsmentaliteit verweet, behandelde volgens hem op haar beurt de Waalse vleugel op een analoge denigrerende wijze.²³ De onder nationalistische invloed in imperialistisch vaarwater terechtgekomen Vlamingen zouden de Walen enkel nog een onbetekende figurantenrol hebben gegund. Het valt overigens op dat Neuville ook op Pauwels kritiek levert, wanneer die — volgens hem in de hoop voorzitter te kunnen blijven van een groot nationaal vakverbond — in een verdere oorlogsfase de verzoeningspogingen tussen de Vlamingen en de Walen zou steunen²⁴.

21. L. WILS, *De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging*, in: E. GERARD en J. MAMPUYS, (ed). *Voor kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986* (KADOC jaarboek 1985). Leuven, 1986, p. 15-40.

22. *La C.S.C.* 40, p. 7-8 en 158-159.

23. *Ibidem*, p. 160.

24. *Ibidem*, p. 159.

II. De hoofdmomenten

1. De hervatting van de christelijke syndicale activiteit en de terugkeer van de oude leiders

Een eerste fase ving aan met de hervatting van de christelijke syndicale activiteiten, die door Pauwels naderhand werd gezien als de „doos van Pandora”, het begin van alle onheil.

Voor het uitbreken van de oorlog had de ACV-leiding meermaals aandacht besteed aan de houding die de christelijke vakbeweging en haar leiders zouden moeten aannemen in het geval dat België een nieuwe bezetting zou moeten doorstaan. Op de vraag of men in dat geval de activiteiten zou moeten opschorten, was het antwoord toen positief. Ook al werd er inzake het probleem of de leiders dan het Belgische grondgebied zouden verlaten, weliswaar geen dwingende richtlijn uitgevaardigd, het werd de propagandisten toch sterk aangeraden om bij een gebeurlijke Duitse inval te vluchten. In mei 1940 volgde het Dagelijks Bestuur, dat wil zeggen Pauwels, Cool en de nationale proost Maurice Ketels, dan ook de regering, toen deze naar Frankrijk uitweek.

Ondanks de vooroorlogse afspraak werd de christelijke syndicale activiteit echter reeds op 24 juni, d.w.z. vlak na de mokerslag van de Franse nederlaag, hervat. In het land gebleven leden van het Bestuur, nl. Jules Roscam, Jos Beyens, Laurent Crols, Emiel Machiels en Emiel Verheeke kwamen op die dag voor de eerste maal tijdens de bezetting bijeen. Kan. Jan Belpaire trad hierbij, ter vervanging van Ketels, als proost op.

In de hernomen werking kan men twee „stappen” onderscheiden. De eerste vier vergaderingen van het uitgedunde en enkel uit Vlamingen bestaande Bestuur werden tijdens een eerste fase nog gehouden onder de oude benaming „Bestuur van het ACV”. Een tweede fase nam evenwel een aanvang, toen de Centrales op voorstel van Belpaire op 10 juli 1940 besloten tot de schorsing van het ACV en daarna, op 15 juli, overgingen tot de aanstelling van een „Leidingscomité der Christelijke Beroepsorganisaties”. Deze beslissing was ingegeven door de verwachte terugkeer van de in ongenade gevallen leden van het oude Dagelijks Bestuur.

In het latere debat over de hervatting hebben de vooroorlogse directieven een belangrijke rol gespeeld. Sommigen gingen er daarbij van uit, dat de hervatting verkeerd was geweest, anderen dat de vlucht onjuist was geweest. Ook al had Pauwels gegronde redenen om de herneming te veroordelen, het dient toch gezegd dat hij door zijn voortdurend refereren naar deze richtlijnen maar weinig begrip toonde voor de toenmalige situatie. Ook in de literatuur heeft men deze kwestie — vanuit een beoordeling van „juist of fout?” — al te vaak eenzijdig benaderd.

Het is in navolging van de tandem Jules Gérard-Libois en José Gotovitch in het boek *L'An 40*, dat Dantoing o.a. de vraag van de christelijke syndicale basis als drijfveer voor de hervatting vermeldt, wat echter moeilijk valt te verifiëren.²⁵ Door Pauwels werd dat niet aanvaard als argument.²⁶ Wellicht was het niet zozeer de vraag vanuit de basis dan wel de bekommernis van de in België gebleven leiders om ook in de nieuw geschapen toestand de werknemersbelangen te blijven verdedigen, die mede tot de herneming heeft aangezet.²⁷ Dat is des te begrijpelijker, daar een aantal werkgevers hun kans schoon zagen om van de nieuwe situatie gebruik te maken om een aantal sociale verworvenheden op de helling te zetten.²⁸

Een tweede motief moeten we volgens Dantoing zoeken in het gevaar dat voor het ACV zou hebben bestaan vanwege de syndicale organisatie van het Verdinaso en vooral van de Arbeidsorde.²⁹ Aan deze van Rutten overgenomen stelling wordt door Neuville weinig belang gehecht.³⁰ Er zijn inderdaad geen aanwijzingen voorhanden dat het optreden van deze organisaties de hervatting in eerste instantie, d.w.z. op 24 juni, zou hebben geconditioneerd.

Dat er religieuze beweegredenen in het spel waren, lijkt geen twijfel. De initiërende rol van Belpaire en Rutten hoeft, in de wetenschap van de Mechelse signalen ter vrijwaring van de katholieke belangen door het voeren van een aanwezigheidspolitiek, helemaal niet te verwonderen.

In de ogen van Neuville echter was de fundamentele drijfveer die leidde tot de hervatting, de aantrekkingskracht die de Nieuwe Orde op een aantal (Vlaamse) syndicale leiders zou hebben uitgeoefend.³¹ Aldus legde hij de verklaring voor de herneming eenzijdig op het ideologische vlak. Deze stelling is echter binnen het Leidingscomité ondubbelzinnig enkel op Verheeke van toepassing. Dat deze zich al van bij het begin van de bezetting tot een geestdriftige voorstander van de invoering van een rechtsautoritaire ordening ontpopte³², lag in het verlengde van zijn vooroorlogse sympathieën. Reeds snel ruilde hij trouwens zijn zetel in het Leidingscomité voor een plaats in het bestuur van de Arbeidsorde.

25. J. GÉRARD-LIBOIS, en J. GOTOVITCH, *L'an 40. La Belgique occupée*. Brussel, 1971, p. 265 en DANTOING, „*Eglise et*”, p. 283-284 en „*La collaboration*”, p. 167-168.

26. Mem. 17 nov. 40, p. 3; mem. aan Van Roey, p. 2 en brief aan Rutten van Pasen '41, p. 4.

27. Dit werd naderhand door Machielsens trouwens als motief voor de hervatting ingeroepen, Steenhaut aan Machielsens, 22 november 1979 (met vragenlijst), p. 2 en vragenlijst Dewez aan Machielsens, 23 oktober 1986, p. 2; AEM, 9.

28. Verslag vergadering Bestuur ACV, 9 juli 40, p. 2; PC, 4.2.

29. DANTOING, „*Eglise et*”, p. 285-286 en *La „collaboration”*, p. 169-170.

30. NEUVILLE, *o.c.*, p. 22.

31. Zie noot 30.

32. Zijn hartstochtelijke pleidooien gedurende juli-oktober '40 voor een nieuwe ordening in de door hem gesuperviseerde krant *Het Volk* leveren hiervan een ondubbelzinnige getuigenis.

De andere leden van het uitgedunde Bestuur, die in mei tevergeefs hadden geprobeerd te vluchten, zagen de hervatting eerder als een spontane voortzetting van de vooroorlogse werking. Het opvallend verschil tussen 24 juni en 10-15 juli is dat in de tweede fase van de herneming duidelijk voor een eerste aanpassing aan de nieuwe toestand werd gekozen. Deze wil om zich te accommoderen stelde in zeer belangrijke mate op de drang om ook in de nieuwe omstandigheden zoveel mogelijk werknemers onder de katholieke vleugels te behouden. Wellicht liet ook de publikatie van het begin juli openbaar gemaakte Manifest van Hendrik De Man de leden van het Leidingscomité niet koud. Het Manifest De Man kon immers het gevoel versterken, dat reeds door de overweldigende Duitse overwinning was opgewekt, namelijk dat alles niet zoals voorheen zou blijven.

Of bij de prille hervatting van de werking in juni reeds de intentie aanwezig was om de naar Frankrijk gevluchte bestuursleden te negeren en de werking op een nieuwe leest te schoeien, is niet duidelijk. Delend in de impopulariteit die de gevluchte prominenten van mei 1940 toen in brede kring ondervonden, werden de oude leiders half juli 1940 allesbehalve met open armen ontvangen. Het citaat „Ontvangen gelijk een hond in een kegelspel” uit het eerste dagboek van Cool spreekt in dat verband boekdelen.³³ De aanvankelijke uitsluiting van het oude Dagelijks Bestuur werd door de „putschisten” verantwoord vanuit de op 18 juli uitgevaardigde Duitse ordonnantie, die de reïntegratie van de vluchtelingen aan een voorafgaande toelating onderwierp.³⁴ Dat houdt echter geen steek, omdat de schorsing van het ACV en zijn leiders reeds gebeurd was vóór de uitvaardiging van de betreffende ordonnantie!

De verklaring tot „persona non grata” van Pauwels en Cool sproot grotendeels voort uit de tijdens de eerste bezettingsmaanden bij de grote massa heersende mentaliteit. De leden van het oude Dagelijks Bestuur kon niet alleen worden aangewreven dat ze het land waren ontvlucht, maar vooral dat ze in een gezamenlijke motie met de leiders van het Belgisch Vakverbond eind mei de capitulatie en de houding van de koning in scherpe bewoordingen hadden afgekeurd. In het nadeel van hun wederopname speelde, dat Pauwels en Cool het brandmerk van het toen in brede kring versmadede oude bestel droegen.

Toch zouden beide mannen geleidelijk hun rehabilitatie verkrijgen. De aanzetten die daartoe onder impuls van — alweer — Belpaire plaatsvonden, moeten rond de maandwisseling juli-augustus worden gesitueerd. Op de vergadering van het Leidingscomité van 13 augustus werd besloten over te gaan tot de oprichting van een Studiecommissie via welke de oude leiders weer bij de vakbondswerking zouden kunnen betrokken worden. Vanaf de vergadering van

33. Db I, p. 8.

34. M. VAN DEN WIJGAERT, *Het beleid van het Comité van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940-1944*. Brussel, 1975, p. 42.

het Leidingscomité van 10 september blijken Pauwels en Cool hun vaste plaats als „raadgevers” te hebben verworven.

Er is echter een ander punt waarop de aandacht moet worden gevestigd. De hervatting, maar vooral de paleisrevolutie van juli houden ook verband met de spanningen die binnen de vakbondsstructuren optraden. De christelijke vakbond berustte op twee pijlers: enerzijds de professionele werking — per industriector — binnen de Centrales en anderzijds de interprofessionele werking binnen het ACV. Het ACV dat in 1912 was opgericht als confederatie van de Centrales, had in het interbellum zijn positie tegenover de Centrales versterkt, dit o.a. door het stichten van interprofessionele gewestelijke verbonden.³⁵ De beslissing van het Leidingscomité om het ACV te schorsen, betekende dan ook dat de Centrales hun vrijheid hernamen en de confederatie niet langer erkenden. Dit had echter een belangrijke weerslag op de Vlaams-Waalse verhouding. De interprofessionele werking was namelijk sterker uitgebouwd in Wallonië als compensatie voor de zwakke inplanting van de overwegend Vlaamse Centrales aldaar. Zo werd slechts één Centrale geleid door een Waal. De schorsing schiep dan ook vooral in Wallonië een probleem. De Walen voelden zich door het door de Vlamingen gemonopoliseerde Leidingscomité zonder meer stiefmoederlijk behandeld. Vandaar dat ze aandrongen op het herstel van de „legaliteit” en de herwaardering van de Waalse inspraak in de vakbeweging. De voorstellen ter opvissing van de oude leiders moeten dan ook niet zozeer worden gezien als een gebaar van welwillendheid, maar vooral als een poging om de roerige provinciale verbonden te sussen.

(wordt vervolgd)

Toeffelbeek 30
2531 Boechout

35. Zie in dat verband de paragraaf *Opbouw van een gecentraliseerde organisatie*” in: J. MAMPUYS, *De christelijke vakbeweging*”, p. 176 tot en met 189.